

Jakub Žytek: Iatromathematika v raně novověkém lékařském diskursu: české země do r. 1620

(posudek školitele)

Mgr. Jakub Žytek, M.Phil. předložil na závěr svého studia práci o iatromatematice v české renesanční lékařské produkci. Je to téma, které je v dějinách předmoderní medicíny velmi významné a přitom opomíjené. Jedná se totiž o problematiku, k níž je potřeba přistupovat s velkou obezřetností. Tradiční historiografie medicíny v Čechách byla formována nejprve předválečným pozitivismem a později marxistickou filozofií dějin. Viděno těmito prizmaty, iatromatematika či lépe astrologické vlivy v medicíně spadaly do kategorie pověřivého tmářství, které stálo v cestě neodbytně postupujícímu vědeckému pokroku a zejména pak vědecké revoluci 17. století.

Mladší česká historiografie medicíny, tím mám na mysli především obor definující práce Ludmily Hlaváčkové a Petra Svobodného, se od 90. let 20. století zčásti vracela k dědictví předúnorové historiografie a svůj zájem upírala především k oblasti individuálních i kolektivních biografii, dějin institucí a dějin státní správy, kde se prolínala se široce definovanou zdravotní (i sociální) péčí. Teprve v posledních dvou desetiletích se setkáváme s větším důrazem na otázku dějin vědění v rámci historické medicíny (tj. již nikoli, kdo a v jaké instituci, nýbrž o čem bádal). Toto je trend s nímž se setkáváme mezi jinými v dílech (chronologicky) Dany Stehlíkové, Davida Tomíčka, Bohdany Divišové či Daniely Tinkové a dalších.

Žytkův výzkum, který si klade za cíl prozkoumat astrologické stránky raně novověké lékařské teorie se tedy připojuje po bok těchto moderních prací. Na rozdíl od výše jmenovaných autorů se však Žytek musí vyrovnávat s určitými celospolečenskými souvislostmi otázky, kterou si při svém studiu vytyčil: vždyť dnešní astrologie je synonymem plytkého, paravědeckého obsahu víkendových příloh bulvárních deníků. O to důležitější je ovšem úkol představit čtenářům astrologii tak, jak ji viděl vzdělanec bytující v myšlenkovém světě 16. století. Žytkovým úkolem bylo okomentovat tuto slepou uličku dějin vzdělanosti jako téma, které má smysl studovat a které nám důležitým způsobem odkrývá některé perspektivy myšlení našich předků. Podle mého názoru se tohoto úkolu ujal úspěšně.

Předložená práce, jejíž textová část (bez aparátu), má rozsah 316 stran, se vyznačuje standardní strukturou. Autor v první části řeší nejprve otázky heuristické, metodologické a věnuje se také širším souvislostem své práce v rámci historiografie medicíny. S úspěchem zde Žytek využívá svého lingvistického vzdělání, takže svá metodologická východiska obohacuje o inspirace, s nimiž historici nepracují tak často. Sám se dále zařazuje do zmíněného kontextu a hlásí se odkazům Alexandre Koyrého, či – v Čechách – Zdeňka Horského. Také tu nacházíme řešení dilema, které bylo nastíněno v předchozím odstavci této zprávy, protože Žytek zařazuje své studium do oblasti dějin konceptů, idejí a prohlašuje, že je jeho cílem studovat iatromatematicu jako specifický a – podtrhuji já – „dobově relevantní“ soubor výpovědí o nemoci.

Z velmi přínosnou považuji autorovu ochotu polemizovat s foucaultovskou absolutizací textu: „... text jako diskurzivní formace je výsledkem mnoha působících faktorů a průsečíkem různých cílů a zájmů, ze kterých se ovšem v textu samém manifestují jen některé.“ Za využití perspektivy filologa též kultivovaně kritizuje historickou antropologii a obhajuje vyprávění dějinných příběhů.

V úvodních pasážích také najdeme vysvětlení, proč má práce zvolené chronologické mantinely: počátek je ovlivněn nástupem knihtisku a tím pádem i zvýšením řečeno moderně „impakt faktorů“ medicínsko-astrologických textů. Konec naopak příhodně vyznačuje hiatus Třicetileté války, která silně zasáhla českou vzdělanost. A především, při zkoumání mladší problematiky by musel Žytek vstoupit na půdu značně odlišného prostředí barokní medicíny vzkvétající na půdě obnovené lékařské fakulty (která od počátku 16. století až do doby krátce po Bílé hoře nevyučovala).

Po úvodu se autor věnuje nejprve výkladu o iatromatematice v širších evropských souvislostech, zkoumá nejstarší texty, které pak ovlivňovaly přijímání této teorie, od Ptolemaiových textů, přes Galéna až po církevní otce Tertulliana, sv. Augustina a Origena. Upozorňuje na komplexní dějiny

hranice mezi tím, co dnes označujeme pojmy astrologie a astrologie. Tedy, že již staří autoři rozeznávali něco, čemu říkali například *astrologia naturalis* a na druhé straně jinou část „poznávání“ světa, které říkali *astrologia superstitiosa* či astrologie divinační atp. V této části výkladu považují za velmi cenný například odkaz přirovnání středověkého medicínského systému k „modelu zahrady“, protože se jedná o velmi vlivný koncept, který nacházíme ještě v raném novověku. Ostatně, slovo „očkování“, moderní a velmi aktuální lékařský pojem, má své kořeny v tomto středověkém konceptu. Pro širší obec historiků medicíny bude také velmi užitečný výklad o osmi hlavních prognostických technikách iatromatematiky, protože čtenářům přehledně vysvětluje, co vlastně renesanční astrolog dělal a co od něj jeho zákazníci očekávali.

V část nazvané Iatromatematika a konkureční lékařské přístupy autor podává výklad, který v českých dějinách medicíny zatím zcela chyběl. Astrologie je sice tématem v české historiografii (například v souvislosti s dějinami rudolfinské doby), ale její konkrétní aplikace v medicíně již nikoli. Žytkovo uchopení tématu je patrné například na komentářích k Girolamu Fracastorovi či Jeanu Fernelovi. Autor se nebojí bořit zažitá stereotypy, když například paracelsiánský vliv komentuje tak, že si jeho diskurzivní rámec *de facto* stále uchovával svoji středověkou podobu.

Od všeobecného evropského rámce se pak dostáváme k iatromatematické literatuře českého pozdního středověku a renesance. Tato část, která představuje hlavní náplň celé studie, je chronologicky rozdělena na dvě přibližně stejně dlouhé fáze, jež od sebe dělí polovina 16. století. Nejde o formální hranici, odlišnosti textů staršího a mladšího období jsou myslím v textu dobře patrné.

Ve starším období najdeme rozbor prací pěti lékařů a dvou dalších osobností počínaje Václavem Faberem z Českých Budějovic a konče hvězdářem Mikulášem Šůdem ze Semanína. V této části najdeme mezi jinými originálními zjištěními například dosud opomíjenou paralelu mezi jinak velmi známým českým lékařem Janem Černým a jeho rakouským (a sedmihradským) současníkem Johannem Salzmannem.

Žytek též čtenáře poučuje o tom, že iatromatematika není jen o sestavování horoskopů, ale že je spojena se širokým spektrem témat, jako například dějiny epidemií či rané dějiny chirurgie, resp. ranhojičství (přes vztah k pouštění krve), dějiny klimatu (respektive konceptualizace klimatu) a dokonce i dějiny výživy. Na okraj bych poznamenal, že je v této souvislosti zajímavé, že předložená disertační práce identifikuje zřejmě jedno z nejstarších použití pojmu *kontágium* v české literatuře (s. 183). Žytkovým „*ceterum autem censeo*“, když hovoří o renesanční zálibě v astrologii, je konstatování, že vnitřní logika systému astrologického výkladu, jakkoli jej dnes oprávněně hodnotíme jako pavědecký, musela na historické čtenáře působit velmi přesvědčivě.

Novější období je reprezentováno rozbořem díla Jana Vočehovského, rolí tzv. Křišťanových Knížek, dílem Tadeáše Hájka z Hájku, Václava Zelotína z Krásné Hory, Heinricha Rantzaua v překladu Adama Hubera z Riesenpachu, Simeona Partlicia a několika menších děl z počátku 17. století. V této části narážíme mimo jiné na téma proměňující se stavovské hranice mezi lékaři a konkurenčními povoláními (kde hrála významnou roli znalosti latinského jazyka), veterinární medicínu, či je znovu nastolena otázka čtenosti/popularity studovaných textů. Oceňuji, že zde autor vedle českojazyčných, snadno badatelsky přístupných pramenů, které byly zhusta ke studiu této problematiky využívány v minulosti, přibírá i jinak daleko obtížněji proniknutelné latinské spisy. Za zmínku též stojí autorův opatrný vztah k retrospektivní diagnóze.

Práce je zakončena závěrem, shrnujícím zjištěné skutečnosti, dále seznamem pramenů, literatury a obrazových příloh. Ilustrací není v textu mnoho, ale jsou do něj dobře zakomponovány. Za inspirativní považují Žytkovy pokusy shrnout některá zjištění do přehledných tabulek (s. 56, 66, 98 atd.). Na velmi vysoké úrovni je jazyková stránka textu nejen co se týče brilantní stylistiky, ale i (absence) gramatických chyb prozrazující, že autor je profesionálním učitelem českého jazyka.

Jakkoli tedy považují předloženou práci za výbornou, mám k ní tři výhrady. Za prvé se domnívám, že takto zpracované téma není uzavřené. Ačkoli je uzavření výkladu na počátku Třicetileté války logické, přece jen si myslím, že aby autor dostal svému závazku vyprávět příběh (s. 28 a 310), měl by doplnit i jeho druhou polovinu, tedy jakou roli hrála iatromatematika v medicíně doby barokní.

Za druhé, se ptám, zda by si některé koncepty raně novověké medicíny, jako například tzv. „druhé trávení“ zmíněné letmo na s. 140 ve vztahu k dobové fyziologii jater, nezasloužily podrobnější a systematictější výklad. Ale uznávám, že by tím práce dále nabývala na rozsahu, což by nebylo žádoucí.

A konečně si neodpustím poznámku, která se vztahuje k celému doktorskému studiu petenta. I když si na něj v jiných ohledech nemohu stěžovat, neboť splnil včas všechny závazky ze studia vyplývající a vždy pilně spolupracoval se školitelem, sepsání disertace mu zabralo několik dodatečných let, a byla proto odevzdána doslova na poslední chvíli. Byl bych tedy býval raději, kdyby se Jakub Žytek zuby nehty nedržel okřídleného *festina lente!*

Výše uvedené skutečnosti však neubírají na kvalitě předloženému textu, který vřele doporučuji k úspěšné obhajobě.

V Nemilkově 29. září 2021

Doc. Mgr. Karel Černý, Ph.D.